

MULK HUQUQINI TAN OLISHGA OID ISHLARNI KO'RISHDA QONUN HUJJATLARI QO'LLANILISHINING AYRIM MASALALARI.

O'zbekiston milliy universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti yurisprudensiya

Yo'nalishi 4-bosqich talabalari

Turg'unboyev Javohir Xasanboy o'g'li

Turg'unova Shaxnoza Oybek qizi

Urinboyev Muxsinbek Ahmadjonzoda

Umaraliev Muhammadali Nurali o'g'li

Annotatsiya

Ushbu maqolada mulk huquqini tan olishga oid ishlarni ko'rishda sudlar tomonidan qonun hujjatlarini qo'llashning ayrim dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Xususan, mulk huquqining mazmuni, uni himoya qilishning huquqiy mexanizmlari hamda fuqarolik sud ish yurituvida ushbu toifadagi ishlarning o'ziga xos jihatlari yoritib beriladi. Shuningdek, amaldagi qonunchilik, jumladan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi normalari asosida sud amaliyotida yuzaga kelayotgan muammolar, ularning sabablari va yechimlari ko'rib chiqiladi. Maqolada mulk huquqini tan olishga oid da'volarni ko'rishda dalillarni baholash, huquqni aniqlash hamda sud qarorlarining asoslantirilishi masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: mulk huquqi, mulk huquqini tan olish, fuqarolik huquqi, sud amaliyoti, da'vo arizasi, dalillarni baholash, huquqni himoya qilish, fuqarolik protsessi, sud qarori, qonun hujjatlari, mulkiy nizolar

Kirish

Mulk huquqi fuqarolik huquqining eng muhim institutlaridan biri bo'lib, jamiyatdagi iqtisodiy munosabatlarning barqarorligini ta'minlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Mulk huquqi shaxsning mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish

vakolatlarini ifodalaydi. Mazkur huquqning qonun bilan kafolatlanishi va himoya qilinishi huquqiy davlat barpo etishning muhim shartlaridan biridir.

Bugungi kunda mulk huquqini tan olishga oid nizolar fuqarolik sud ish yurituvining muhim qismini tashkil etmoqda. Bunday nizolar, odatda, mulk huquqining mavjudligi yoki yo'qligi, uni tasdiqlovchi hujjatlarning yetishmasligi, shuningdek, taraflar o'rtasidagi kelishmovchiliklar natijasida yuzaga keladi. Shu sababli ushbu toifadagi ishlarni ko'rishda sudlar tomonidan qonun hujjatlarini to'g'ri va bir xil qo'llash dolzarb ahamiyatga ega.

Mulk huquqini tan olish bilan bog'liq ishlarni tartibga solishda O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi normalari asosiy huquqiy manba hisoblanadi. Mazkur kodeksda mulk huquqining mazmuni, uni vujudga kelish asoslari, himoya qilish usullari hamda mulkiy nizolarni hal etish tartibi belgilangan. Shu bilan birga, sud amaliyotida ushbu normalarni qo'llash jarayonida ayrim murakkabliklar va turlicha yondashuvlar uchrab turadi.

Ushbu maqolaning maqsadi — mulk huquqini tan olishga oid ishlarni ko'rishda qonun hujjatlarining nazariy asoslarini tahlil qilish hamda ularni qo'llashning muhim jihatlarini ochib berishdan iborat. Shuningdek, maqolada mulk huquqini himoya qilish usullari, da'vo turlarining huquqiy tabiati hamda sud amaliyotida qo'llaniladigan umumiy qoidalar ilmiy-huquqiy jihatdan yoritib beriladi.

ASOSIY QISM

Mulk huquqi tushunchasi va uning huquqiy mohiyati

Mulk huquqi fuqarolik huquqining markaziy institutlaridan biri hisoblanib, u jamiyatdagi mulkiy munosabatlarning huquqiy asosini tashkil etadi. Mulk huquqi shaxsning o'ziga tegishli mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish hamda uni tasarruf etish vakolatlarining yig'indisi sifatida e'tirof etiladi. Ushbu uchlik vakolatlar tizimi mulk huquqining mazmunini belgilab beradi va uning boshqa ashyoviy huquqlardan farqlanishiga xizmat qiladi. Mulk huquqi iqtisodiy kategoriyadan huquqiy kategoriya sifatida shakllanib, u orqali mulk egasining manfaatlari himoya qilinadi. Shu jihatdan

qaraganda, mulk huquqi nafaqat shaxsiy manfaatlarni ta'minlaydi, balki iqtisodiy barqarorlik va fuqarolik muomalasining uzluksizligini ham kafolatlaydi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida mulk huquqining mustahkam huquqiy asosda tartibga solinishi alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida mulk huquqining mazmuni va asosiy prinsiplari O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida mustahkamlab qo'yilgan. Xususan, mazkur kodeksga ko'ra, mulkdor o'z mol-mulkiga o'z xohishiga ko'ra egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi, agar bu qonunga zid bo'lmasa hamda boshqa shaxslarning huquq va manfaatlarini buzmasa¹.

Mulk huquqining muhim xususiyatlaridan biri uning mutlaq huquq ekanligidir. Bu degani, mulkdorning huquqlari barcha uchinchi shaxslarga nisbatan himoya qilinadi va hech kim mulkdorning roziligisiz uning mol-mulkiga tajovuz qila olmaydi. Shu bilan birga, mulk huquqi doimiy va barqaror huquq bo'lib, u qonunda belgilangan asoslar bo'lmaguncha bekor qilinmaydi yoki cheklanmaydi. Nazariy jihatdan mulk huquqi ikki asosiy element orqali ifodalanadi: iqtisodiy mazmun va huquqiy shakl. Iqtisodiy mazmun mulkning real mavjudligini va undan foydalanish imkoniyatini anglatadi, huquqiy shakl esa ushbu munosabatlarning qonun bilan tartibga solinishini bildiradi. Shu sababli mulk huquqini to'g'ri anglash uchun uning iqtisodiy va huquqiy jihatlarini birgalikda ko'rib chiqish zarur. Shuningdek, mulk huquqi boshqa ashyoviy huquqlardan o'zining keng vakolatlari bilan ajralib turadi. Masalan, foydalanish huquqi yoki operativ boshqaruv huquqi cheklangan doirada amalga oshirilsa, mulk huquqi to'liq hajmdagi vakolatlarni o'z ichiga oladi. Bu esa mulk huquqini fuqarolik huquqidagi eng to'liq va mustaqil huquq sifatida tavsiflash imkonini beradi.

Mulk huquqini himoya qilish usullari

Mulk huquqining daxlsizligi fuqarolik huquqining asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Shu sababli Mulk huquqini himoya qilish mexanizmlari qonunchilikda alohida tartibga solingan bo'lib, u mulkdorning buzilgan yoki nizolashilayotgan

¹ O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. – T.: Adolat, 2023.

huquqlarini tiklashga qaratilgan huquqiy choralar tizimini o‘z ichiga oladi. Mulk huquqini himoya qilish fuqarolik huquqining muhim institutlaridan biri sifatida nafaqat mulkdorning manfaatlarini ta’minlaydi, balki fuqarolik muomalasining barqarorligini ham kafolatlaydi. Amaldagi qonunchilikka ko‘ra, mulk huquqi turli usullar orqali himoya qilinadi. Ushbu usullar umumiy va maxsus himoya choralariga bo‘linadi. Umumiy usullar barcha fuqarolik huquqlariga nisbatan qo‘llanilsa, maxsus usullar aynan mulk huquqiga xos bo‘lgan vositalardan iboratdir. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi mulk huquqini himoya qilishning asosiy shakllarini belgilab beradi².

Mulk huquqini himoya qilishning eng muhim usullaridan biri — bu huquqni sud tartibida tan olishdir. Mazkur usul, asosan, mulk huquqi mavjudligi shubha ostiga olingan yoki rasmiy hujjatlar yetishmayotgan hollarda qo‘llaniladi. Sud tomonidan mulk huquqining tan olinishi mulkdorning huquqiy maqomini tiklashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, mulk huquqini himoya qilishda mulkni noqonuniy egalikdan qaytarib olish (vindikatsiya) ham muhim o‘rin tutadi. Ushbu usul mulkdorga o‘z mol-mulkini begona shaxsning noqonuniy egaligidan qaytarib olish imkonini beradi. Shu bilan birga, mulkdan foydalanishga to‘sqinlik qiluvchi harakatlarni bartaraf etish (negator da’vo) ham keng qo‘llaniladigan himoya vositalaridan biri hisoblanadi. Mulk huquqini himoya qilish usullari orasida zararlarni undirish, noqonuniy harakatlarni to‘xtatish, huquqni buzuvchi bitimlarni haqiqiy emas deb topish kabi vositalar ham mavjud. Ushbu choralar mulkdorning buzilgan huquqlarini tiklash bilan birga, kelgusida shunday huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi. Sud amaliyotida mulk huquqini himoya qilish usullarini qo‘llashda muhim jihatlardan biri — da’voning to‘g‘ri tanlanishidir. Chunki noto‘g‘ri tanlangan himoya usuli da’voni rad etilishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli sudlar har bir ishning aniq holatlaridan kelib chiqib, qo‘llanilishi lozim bo‘lgan huquqiy vositani to‘g‘ri aniqlashi zarur. Umuman olganda, mulk huquqini himoya qilish usullari tizimi mulkdorning huquqlarini har tomonlama himoya qilishga qaratilgan bo‘lib,

² O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. – T.: Adolat, 2023.

ularning samarali qo'llanilishi sud organlarining qonun normalarini to'g'ri talqin etishiga bevosita bog'liqdir.

Da'vo turlari va sud amaliyoti

Mulk huquqini himoya qilishda da'vo institutining o'rni beqiyosdir. Fuqarolik sud ish yurituvida Da'vo shaxsning buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlarini tiklashga qaratilgan asosiy protsessual vosita hisoblanadi. Ayniqsa, mulk huquqini tan olishga oid ishlarni ko'rishda da'vo turlarini to'g'ri aniqlash va qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Mulk huquqiga oid nizolarni hal etishda bir necha turdagi da'volar qo'llaniladi. Ularning eng asosiylaridan biri — mulk huquqini tan olish to'g'risidagi da'vodir. Ushbu da'vo turi, odatda, mulk huquqining mavjudligi e'tirof etilmayotgan yoki tegishli hujjatlar yetarli bo'lmagan hollarda qo'llaniladi. Sud tomonidan mazkur da'vo qanoatlantirilganda, da'vogarning mulk huquqi rasman tan olinadi va bu huquqiy aniqlikni ta'minlaydi. Shuningdek, mulk huquqini himoya qilishda vindikatsion da'vo muhim o'rin tutadi. Mazkur da'vo orqali mulkdor o'z mol-mulkini noqonuniy egalik qilayotgan shaxsdan qaytarib olishni talab qiladi. Bu turdagi da'volarni ko'rishda sudlar, avvalo, mulk huquqining kimga tegishli ekanligini hamda mol-mulkning noqonuniy egallanganligini aniqlashi lozim.

Negator da'vo esa mulkdan foydalanishga to'sqinlik qiluvchi harakatlarni bartaraf etishga qaratilgan bo'lib, bunda mol-mulk egasi o'z huquqlarini buzayotgan shaxsga nisbatan talab qo'yadi. Ushbu da'vo turi, ayniqsa, qo'shnichilik munosabatlari yoki yer uchastkalaridan foydalanish bilan bog'liq nizolarda keng qo'llaniladi. Mulk huquqiga oid da'volarni ko'rishda sudlar O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi hamda fuqarolik protsessual qonunchiligi normalariga tayanadi³. Sud amaliyotining tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu toifadagi ishlarni ko'rishda eng ko'p uchraydigan muammolar qatoriga dalillarning yetarli emasligi, hujjatlarning to'liq rasmiylashtirilmaganligi hamda huquqiy asoslarning noto'g'ri talqin qilinishi kiradi. Bundan tashqari, sudlar tomonidan da'vo

³ O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. – T.: Adolat, 2023.

predmetini noto'g'ri aniqlash yoki da'vo turini noto'g'ri tanlash holatlari ham uchray turadi. Bu esa, o'z navbatida, sud qarorlarining bekor qilinishiga yoki o'zgartirilishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois, sudlar har bir ishning aniq holatlarini chuqur tahlil qilgan holda, tegishli da'vo turini to'g'ri qo'llashi zarur. Sud amaliyoti shuni ko'rsatadiki, mulk huquqini tan olishga oid ishlarni ko'rishda yagona yondashuvni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa sud qarorlarining barqarorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilishga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur maqolada Mulk huquqini tan olishga oid ishlarni ko'rishda qonun hujjatlarining nazariy asoslari va ularni qo'llash masalalari kompleks tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mulk huquqi fuqarolik huquqining asosiy institutlaridan biri sifatida nafaqat shaxsiy manfaatlarini, balki jamiyatdagi iqtisodiy barqarorlikni ham ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Maqolada mulk huquqining mazmuni, uni himoya qilish usullari hamda da'vo turlarining huquqiy tabiati yoritib berildi. Xususan, mulk huquqini tan olishga oid da'volar, vindikatsion va negator da'volarning o'ziga xos jihatlari ochib berildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, mazkur toifadagi ishlarni ko'rishda sudlar tomonidan da'vo turini to'g'ri tanlash va qonun normalarini aniq qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi normalarining amaliyotda qo'llanilishi jarayonida ayrim muammolar mavjudligi aniqlandi. Jumladan, dalillarni baholashdagi kamchiliklar, huquqiy normalarni turlicha talqin etish hamda hujjatlarning yetarli darajada rasmiylashtirilmaganligi sud qarorlarining barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu munosabat bilan quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- sud amaliyotini yagona yo'nalishda shakllantirish;
- mulk huquqiga oid ishlar bo'yicha tushuntirish va sharhlarni kengaytirish;

- qonun normalarini qo‘llashda aniqlik va izchillikni ta’minlash;
- fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish.

Xulosa qilib aytganda, mulk huquqini tan olishga oid ishlarni ko‘rishda qonun hujjatlarini to‘g‘ri qo‘llash fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilishning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. – T.: Adolat, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi. – T.: Adolat, 2023.
4. Rahmonqulov H.R. Fuqarolik huquqi. 1-qism. – T.: TDYU nashriyoti, 2020.
5. Jo‘rayev O.J. Mulk huquqi va uni himoya qilish. – T.: Adolat, 2019.
6. Tojiboyev B.X. Fuqarolik huquqida mulk masalalari. – T.: Yangi asr avlodi, 2021.
7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenum qarorlari to‘plami. – T.: 2022.